

تأثیر زیارت جامعه کبیره بر تحرکیم اصول اعتقادی شیعه

نجمه نصر^۱، خاور سلمانی^۲، مریم مهدیه^۳

چکیده

از آن جا که زیارت جامعه کبیره زمینه والاترین معرفت و کامل‌ترین عرفان را فراهم می‌سازد، یکی از برترین، کامل‌ترین و عالی‌ترین زیارات است. توجه به فقرات بلند این دعای شریف و نظرداشتن به اوج وجود ائمه علیهم السلام و بلندای هستی آنان؛ ارزش تحقیق ارزش تحقیق آن را بیان کرده، به تحرکیم اصول اعتقادی شیعه کمک می‌نماید. انسان همواره برای رسیدن به خدا و کسب معرفت و کمال در تلاش است. با توجه به متن زیارت جامعه کبیره، یکی از امن‌ترین راه‌های رسیدن به خدا، طریق اهل بیت علیهم السلام و خواندن زیارت‌نامه آن بزرگواران است و یکی از جامع‌ترین، صحیح‌ترین و قوی‌ترین این زیارات، زیارت جامعه کبیره می‌باشد. زیارت جامعه کبیره دارای معارف الهی و مضامین عالی، مشتمل بر معرفی مقام ائمه علیهم السلام است که از امام علی النقی علیهم السلام به ما رسیده است. در سراسر این زیارت، از کمالات و فضایل ائمه اطهار علیهم السلام فرازهایی بیان می‌شود و زائر با نهایت ادب و خضوع و خشوع، آن را بر زبان جاری می‌کند. از آن جا که ائمه علیهم السلام آئینه تمام نمای حق هستند، زائر می‌تواند با خواندن این زیارت، مفاهیم دین‌شناسی و عقاید اصولی اسلام و تشیع را آموزش ببیند. این زیارت نامه یک دوره کامل از عقاید حقه است که از طریق امام شناسی به زائر عرضه می‌شود و امامان بعد از امام هادی علیهم السلام؛ آن را تصدیق و تأیید کرده‌اند. در این مقاله سعی شده است که تأثیر زیارت جامعه کبیره بر تحرکیم اصول پنجگانه اعتقادی شیعه بررسی شود.

کلیدواژه: تأثیر، زیارت، جامعه کبیره، اصول اعتقادی.

۱ طلبه پایه چهار حوزه علمیه زهرائیه نجف آباد، ۱۳۹۷.

۲ طلبه فارغ التحصیل حوزه علمیه زهرائیه نجف آباد، ۱۳۹۷.

۳ طلبه پایه سوم حوزه علمیه زهرائیه نجف آباد، ۱۳۹۷.

به طور کلی مباحث اعتقدادی در بین شیعیان جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده، دانشمندان بسیاری این مباحث را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داده‌اند. در این میان بعضی از اصول اعتقدادی، به شیعیان اختصاص دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به بحث عصمت و علم امام و یا امامتی که از سوی خداوند به نحوی تفویض می‌گردد؛ اشاره کرد.

اصول اعتقدادی شیعه در سه اصل که به اصول دین معروف است یعنی توحید، نبوت و معاد با اهل سنت و دیگر مسلمانان مشترک بوده و دو اصل دیگر یعنی عدل الهی و امامت، خاص اعتقادات تشیع است که این مقاله در حد ظرفیت خود به هر پنج اصل خواهد پرداخت.

از سوی دیگر، در میان کلیه احادیث و ادعیه معصومین علیهم السلام، زیارت جامعه کبیره جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است و چونان خورشیدی در آسمان معارف سخنان اهل بیت علیهم السلام می‌درخشد و کسانی که می‌خواهند نسبت به معصومین علیهم السلام و جایگاه ایشان در نظام هستی آن چنان که باید و شاید، معرفت یابند؛ ناگزیر می‌باید این زیارت شریفه را به دقت مورد مطالعه قراردهند و از رهگذر این زیارت آسمانی، آسمانیان زمین نشین را بیش از پیش بشناسند.

زیارت جامعه کبیره، زیارتی بلند با مضامین عمیقی است که هر فراز آن از جنبه‌های مختلف، قابل بحث و تعمق است. لیکن به سبب عدم گنجایش این شرح در مقاله حاضر، برای توضیح هر اصل فقط چند فراز از فرازهای بسیار مربوطه ذکر می‌شود تا از نور و حلاوت آن، جسم و جان متلذذ گردد و بعد فقط یکی از آن موارد به طور خلاصه برای بیان تثبیت اصول اعتقدادی شیعه شرح داده می‌شود. هر چند که جای آن دارد که برای هر اصل از اصول دین؛ مقاله‌ها نوشته شود.

زیارت

یکی از راههای بزرگداشت مفاخر و صاحبان کمال، زیارت آنان است که در حقیقت موجب بقا و استمرار حیات علمی، هنری و معنوی آنان می‌گردد. افزون بر این که عامل پیوند نسل حاضر و نسل‌های آینده با نسل های گذشته و وسیله ارتباط روحی با آنان و کمالاتشان است.^۱

زیارت از ریشه "زَوْرٌ" است. اصل این واژه به معنای عدول و میل از چیزی است.^۲ احمد بن فارس می‌گوید: "زائر را از آن جهت زائر می‌گویند که وقتی به زیارت تو می‌آید؛ از غیر تو عدول می‌کند. از این رو زیارت به معنای قصد و توجه است و در عرف مقصود از زیارت اکرام و انس است."^۳ پیامبر اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودند: "مَنْ زَارَ قَبْرًا وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَةٍ"^۴ هر کس قبر من را زیارت کند، شفاعت من بر او واجب می‌شود. اسحاق بن عمار از امام صادق علیه السلام روایت می‌کند که فرمود: "مُرْوَا بِالْمَدِينَةِ فَسَلَّمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَلَّهُو نَصِيرٌ وَإِنْ كَانَتِ الصَّلَاةُ تَبْلُغُهُ مِنْ بَعِيدٍ"^۵ به مدینه بروید و بر پیامبر اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سلام بدهید، هر چند که سلام و درود از راه دور به آن حضرت برسد.

در روایت دیگری آمده است "مَنْ زَارَتِي أَوْ زَارَ أَخَدًا مِنْ ذُرِّيَّتِي زُرْتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَهُ فَأَنْقَذْتُهُ مِنْ أَهْوَالِهِ"^۶ کسی که من یا یکی از فرزندانم را زیارت کند، روز قیامت به زیارت و دیدار او خواهم رفت و از هراسها و وحشت‌های آن نجاتش خواهم داد. یا روایاتی که نشان می‌دهد حیات و ممات پیامبر و ائمه علیهم السلام یکسان است؛ زیرا اجر و آثار یکسان دارد.

زیارت در واقع عهد و پیمان مجددی است که زائر با فرد زیارت‌شونده می‌بندد و باید به آن وفادار باشد؛ چنان که یکی از راویان حدیث به نام وشا از امام هشتم علیه السلام نقل می‌کند که می‌فرمودند: "برای هر امامی عهد و پیمانی در گردن دوستان و پیروانش است و بدون شک تکمیل وفای به پیمانها و حسن انجام تعهدات، زیارت

۱ جوادی آملی، ادب فنای مقربان، ج ۱، ص ۲۳.

۲ ابن فارس، معجم مقایيس اللغة، ج ۳، ص ۳۶.

۳ فیومی، المصباح المنیر، النص، ۲۶۰.

۴ نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۰، ص ۱۸۵.

۵ مجلسی، روضه المتنقین فی شرح من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۳۳۰.

۶ ابن قلولیه، کامل الزیارات، النص، ص ۱۲.

قبور آنان می‌باشد. پس هر کس با میل و رغبت به زیارت آنها شرفیاب شود و به آن چه آنان رغبت دارند، راغب باشد؛ در روز قیامت از شفاعت‌شان بھرمند می‌گردد.^۱

زیارت جامعه کبیره

سراسر زیارت جامعه، مملو از ذکر کمالات و فضایل ائمه اطهار علیهم السلام است و زائر با نهایت احترام و ادب در آستانشان اظهار ارادت، اخلاص، خضوع و خشوع می‌کند، لیکن هیچ گونه اغراق و غلوی در آن وجود ندارد؛ چرا که:

- آن چه در بیان بلند هادی امت علیهم السلام آمده هدایت امت به بخشی از کمالات آن انوار پاک است و گرنه فضایل آن ذوات مقدس بیش از این هاست و زائر در پایان زیارت با کمال عجز اذعان می‌دارد که: "سروران من! شما بیش از آن چه من شماره کردم هستید، لکن من بیش از این نمی‌دانم و نمی‌توانم. پایان زیارت من، پایان من است و گرنه شما را پایانی نیست."

- مرز غلو، خارج کردن آنان از دایره عبودیت است و گرنه ثناگویی در این محدوده هرگز غلو نیست.

- یکی از آداب این زیارت تکبیر صدگانه قبل از شروع زیارت است و این بدان معناست که زائر پس از صدبار اعتراف به عظمت الهی و برتر دانستن او از هر وصف و ثباتی به ثناگویی اهل بیت علیهم السلام و شمارش کمالات ایشان می‌پردازد. مجلسی اول رمز تکبیرهای صدگانه را دلالت بر عظمت خدا می‌داند. "لَيَدُّ عَلَى أَنَّ^۲ الْكَبِيرِيَاءِ وَالْعَظِيمِ لِلَّهِ تَعَالَى"

زیارت جامعه کبیره هم وزن زیارت جوشن کبیر است یعنی همان گونه که در جوشن کبیر، اسماء و صفات فراوانی ذکر شده و خدا با هزار جلوه در این دعا برون آمده تا دعاکننده با هزار دیده او را تماشا کند و معرفتش بیشتر شود و خود را بیشتر متصف به آن صفات کند، در این زیارت نیز امام هادی علیهم السلام ائمه اطهار علیهم السلام را با جلوه‌های گوناگون معرفی کرده تا زائر، ائمه را از دریچه‌های مختلف تماشا کند و الگو قرار دهد.^۳

۱ <https://hawzah.net/fa/Magazine>

۲ مجلسی، روضه المتقین، ج ۵، ص ۴۵۳.

۳ جوادی آملی، همان، ج ۱، ص ۸۵.

سند زیارت جامعه کبیره

زیارت جامعه کبیره جامع ترین زیارت ائمه معصومین و صادره از امام هادی علیهم السلام است و در برهه‌ای از زمان صادر شده که جامعه شیعه با پدیده امامت امام صغیر روبرو بوده است. به ویژه این که بناست با گذشت اندک زمانی، امامت امام غایب رخ دهد. به نظر می‌رسد این زیارت، رسالتی فراتر از دیگر زیارت‌نامه‌ها و دعاها بر عهده داشته باشد. متن این زیارت را در کتب اربعه شیعه می‌توان یافت و بسیاری از علماء و محدثان، آن را در کتاب‌های مزار و ادعیه خود نقل کرده و گروه زیادی از دانشمندان به شرح آن پرداخته‌اند.

برخی از مصادر زیارت جامعه کبیره عبارتند از: من لا يحضره الفقيه تأليف محمدبن على معروف به شيخ صدوق (٣٨١ق)، عيون أخبار الرضا عليه السلام تأليف شيخ صدوق (٣٨١ق)، تهذيب الأحكام في شرح المقنعه تأليف محمد بن الحسن معروف به شيخ طوسی (٤٦٠ق)، المزار تأليف محمد بن جعفر مشهدی (قبل از شهید اول ٧٣٤-٧٨٦)، عمده الزائر في الادعیه و الزیارات نوشته سید جعفر حسین کاظمی (١٢٦٥ق)، بحار الانوار الجامعه لدرر أخبار الإمام الاطهار تأليف محمد باقر مجلسی (م ١١١١ق)، وسائل الشیعه تأليف حر عاملی (١١٠٤ق) که به نقل بخش‌هایی از این زیارت مبادرت کرده است. از مصادر معاصر این زیارت نیز می‌توان به مفتاح الجنان و مصباح الجنان تأليف آیت الله على مشکینی (م ١٣٨٦ش)، آنسیس المؤمنین تأليف آیت الله سید محمد تقی مدرسی، الصوارم القاطعه و الحجج اللامعه في اثبات صحة الزيارة الجامع تأليف عبدالکریم عقیلی اشاره کرد.^۱

از طرفی جهت معتبر دانستن یک مطلب منقول از معصومین چند راه وجود دارد: ۱. مضمون و عبارات آن به گونه‌ای باشد که خواننده آگاه و اسلام شناس و دانشمند اطمینان پیدا کند که آن مضمون با آن ویژگی‌ها و فصاحت و بلاغت را غیر معصوم نمی‌تواند گفته باشد. ۲. عالمان و فقیهان در طول تاریخ آن را تلقی به قبول کرده باشند. ۳. فراوانی توجه دانشمندان به آن. ۴. تمام کسانی که در سلسله سند قرار گرفته اند در علم رجال توثیق شده باشند.

اما، در مورد راه اول، محتوای این زیارت محتوایی است که مولود عالمی است که علم او به منبع علم بی پایان خدا اتصال دارد. یعنی مانند مضمون نهج البلاغه و صحیفه سجادیه از سند بی‌نیاز است و در مورد راه دوم؛ این زیارت مورد قبول علمای شیعه بوده و در کتاب‌های فراوانی از سده چهارم تا زمان ما، نقل و معتبر دانسته شده است. راه سوم توجه دانشمندان اسلامی به آن است، شرح‌های فراوانی که در مورد این زیارت نگاشته شده است نشانگرایین اهمیت است. (از آن‌جا که این مقاله گنجایش بیان بیشتر را ندارد، خوانندگان محترم، برای

^۱ میبدی، تأملی بر اصلت زیارت جامعه کبیره، دو فصلنامه حدیث پژوهی، سال ششم، شماره یازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۳، ص ۸۵

نتیجه

نوع نگرش مسلمانان به جهان هستی و درک رابطه خود با خالق هستی و دیگر مخلوقات، ایشان را از نظر جهان بینی نسبت به سایر آدمیان امتیاز داده است. امتیازی که او را در هر لحظه، پویا و هدفمند به سوی غایتی بس عظیم و لذتی وصفناشدنی به پیش می‌راند.

این نگرش الهی بر دو اصل اولیه توحید و نبوت به عنوان شرط ورود به اسلام پایه‌ریزی شده است لیکن به خاطر اهمیت مبحث معاد در ادامه پذیرش نبوت و توحید، مسلمانان جهان این هر سه را با هم جزو اصول اعتقادی خویش می‌دانند اما؛ پیروان مذهب تشیع به دلیل اتصالی که از طریق اهل بیت علیهم السلام به منبع بی‌کران وحی الهی دارند و بر اساس آموزه‌های آن ذوات نورانی، اصل امامت را برای تداوم راه نبوت و نقض غرض نشدن حکمت الهی از خلقت انسان و بعثت انبیا و همچنین اصل عدالت را پشتونه‌ای مطمئن برای اجرای قوانین علاوه بر سه اصل قبلی به عنوان اصول دین و مذهب تشیع می‌پذیرد. بدین ترتیب اصول اعتقادی شیعیان مبتنی بر پنج اصل توحید، نبوت، معاد، امامت و عدل است که تمامی این پنج اصل به زیبایی در زیارت جامعه کبیره توسط امام علی النقی علیه السلام تبیین شده است. به طوریکه زائر با قرائت این زیارت دل و جانش از کوثر توحید بریز و در دریای نور نبوت و امامت مستغرق شده، با اعتقاد به عدل الهی، به سوی روز رستاخیز گام برمی‌دارد تا نتیجه سلوک و رفتار خویش بر اساس این اصول را به یقین مشاهده نماید.

بنابراین زیارت جامعه کبیره نقش موثری در تحکیم اصول اعتقادی شیعیان دارد که با اندک تعمق و تأمل در فرازهای عمیق این زیارت قابل درک می‌باشد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه صبحی صالح

منابع فارسی

۱. تحریری، محمدباقر، جلوه‌های لاهوتی، قم، نشر حر و سبحان، چاپ اول، ۱۳۸۱ش.
۲. جوادی آملی، عبدالله، ادب فنای مقربان، قم، نشر اسرا، چاپ یازدهم، ۱۳۸۱ش.
۳. سعیدی مهر، محمد، آموزش کلام اسلامی، قم، نشر طه، چاپ بیست و دوم، ۱۳۹۲ش.
۴. مجلسی، محمدتقی، شرح جامعه کبیره، استادی، رضا، قم، نشر ارزشمند، چاپ اول، ۱۳۸۵ش.
۵. محمدی ری شهری، محمد، عدل از دیدگاه تشیع، قم، بی نا، بی چا، بی تا.
۶. میرباقری، سید محسن، درس امامت، قم، نشر قدس، چاپ اول، ۱۳۹۵ش.
۷. قرائتی، محسن، اصول عقاید، بی جا، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ سوم، بی تا.

منابع عربی

۱. ابن ابی الحدید، عبدالحمید، شرح نهج البلاغه، قم، مکتبه آیه الله مرعشی نجفی، چاپ اول، ۱۴۰۴ق.
۲. ابن بابویه، محمدبن علی، التوحید (للصدق)، حسینی، هاشم، قم، جامعه مدرسین، چاپ اول، ۱۳۹۸ق.
۳. —————— ، عيون اخبار الرضا علیه السلام، آقا نجفی اصفهانی، محمدتقی، تهران، انتشارات علمیه اسلامی، چاپ اول، بی تا.
۴. —————— ، کمال الدین و تمام النعمه، غفاری، علی اکبر، تهران، اسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۹۵ق.
۵. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، غفاری، علی اکبر، قم، جامعه مدرسین، چاپ دوم، ۱۴۰۴ق.
۶. ابن طاووس، علی بن موسی، اقبال الاعمال، تهران، دارالمکتبه الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۴۰۹ق.
۷. —————— ، محاسبه النفس، شهیدثانی، کفعمی، تهران، مرتضوی، چاپ چهارم، ۱۳۷۶ش.

٨. ابن قولويه، جعفر بن محمد، **كامل الزيارات**، امينی، عبدالحسین، نجف اشرف، دارالمرتضویه، چاپ اول، ١٣٥٦ش.
٩. ابی زینب، محمدين ابراهيم، الغيبة للنعماني، غفاری، علی اکبر، تهران، نشر صدوق، چاپ اول، ١٣٩٧ق.
١٠. حرمعلمی، محمدين حسن، اثبات الهدی بالنصوص و المعجزات، بیروت، نشر اعلمی، چاپ اول، ١٤٢٥ق.
١١. —————، **وسائل الشیعه**، قم، موسسه آل البتیت علیهم السلام، چاپ اول، ١٤٠٩ق.
١٢. دیلمی، حسن بن محمد، **اعلام الدین فی صفات المؤمنین**، قم، موسسه آل البتیت، چاپ اول، ١٤٠٨ق.
١٣. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، بیروت، دارالعلم، چاپ اول، ١٤١٢ق.
١٤. شیخ بهایی، محمد بن حسین، **منهج النجاح فی ترجمة مفتاح الفلاح**، حسن زاده آملی، حسن، تهران، حکمت، چاپ ششم، ١٣٨٤ش.
١٥. طبری آملی، عماد الدین، **بشاره المصطفی لشیعه المرتضی**، نجف، مکتبه الحیدریه، چاپ دوم، ١٣٨٣ق.
١٦. طوسی، محمدين حسن، **مصابح المتهجد و سلاح المتعبد**، بیروت، موسسه فقه الشیعه، چاپ اول، ١٤١١ق.
١٧. فیض کاشانی، محمدين محسن، **الواffi**، اصفهان، کتابخانه امیرالمؤمنین علیه السلام، چاپ اول، ١٤٠٦ق.
١٨. فیومی، احمدبن محمد، **المصباح المنیر**، دارالهجره، قم، چاپ دوم، ١٤١٤ق.
١٩. قرشی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ١٣٧١ش.
٢٠. قمی، عباس، **سفینه البحار**، قم، نشراسوه، چاپ اول، ١٤١٤ق.
٢١. کفعمی، ابراهیم بن علی، **البلد الامین و الدرع الحصین**، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، ١٤١٨ق.
٢٢. کلینی، محمدين یعقوب، **كافی**، قم، دارالحدیث، چاپ اول، ١٤٢٩ق.
٢٣. مجلسی، محمدباقر، **بحارالانوار**، بیروت، داراحیاء التراث العربي، چاپ دوم، ١٤٠٣ق.
٢٤. —————، **زاد المعاد**، علاء الدین اعلمی، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، چاپ اول، ١٤٢٣ق.
٢٥. —————، **زندگانی حضرت رضا علیهم السلام**، خسروی، موسی، تهران، اسلامیه، چاپ اول، ١٣٨٠ش.
٢٦. —————، **روضهالمتقین فی شرح من لا يحضره الفقيه**، قم، موسسه فرهنگی کوشانپور، چاپ دوم، ١٤٠٦ق.

۲۷. مرتضی زبیدی، محمدبن محمد، تاج العروس من جواهر القاموس، شیری، علی، بیروت، دارالفکر، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.

۲۸. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ سوم، ۱۴۳۰ق.

۲۹. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل‌البیت علیهم السلام چاپ اول، ۱۴۰۸ق.

مجله، سایت‌ها و نرم‌افزارها

۱. میبدی، محمدفاکر، تأملی بر اصالت زیارت جامعه کبیره، دو فصلنامه حدیث پژوهی، سال ششم، شماره یازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۳.

۲. انسان کامل در زیارت جامعه کبیره <https://hawzah.net/fa/Article>

۳. <https://hawzah.net/fa/Magazine>

۴. نرم افزار جامع الاحادیث از مجموعه نرم افزارهای نور.

۵. نرم افزار جامع التفسیر از مجموعه نرم افزارهای نور.

۶. نرم افزار قاموس قرآن از مجموعه نرم افزارهای نور.

۷. نرم افزار اسراء.

